

на развіццё гаспадаркі ўсёй краіны. Зрабіце выснову аб магчымых наступствах такога ўплыву.

Пытанні для параўнання	Фермерская гаспадарка	Плантацыйная гаспадарка
У чьёй уласнасці знаходзілася?		
Хто апрацоўваў?		
Якім быў характар працы?		

5. Якія былі прычыны бурнага росту насельніцтва ЗША ў першай палове XIX ст.?
6. Раскажыце пра рух за адмену рабства ў ЗША. Як вы думаеце, чаму ён меў агульнаацыянальны характар?

Дзеці на фабрыках Філадэльфіі. 3 ліста, апублікаванага ў амерыканскай газеце ў 1830 г.

...Усім вядомы той факт, што большасць падручных на бавоўнапрадзільных фабрыках складаецца з хлопчыкаў і дзяўчынак ва ўзросце ад 6 да 17 гадоў. Яны працуюць з раніцы да ночы нават у самыя доўгія дні года... у той час як гаспадар купіаецца ў раскошы за кошт жыцця бедных дзяцей, якіх эксплуатае.

Як прамысловая рэвалюцыя, згодна з гэтым дакументам, адбілася на становішчы дзяцей у ЗША?

§ 13. Ператварэнне ЗША ў сусветную дзяржаву

1. Што спрыяла развіццю фермерскай гаспадаркі ў паўночных штатах ЗША? 2. Растлумачце значэнне паняцця «буржуазная рэвалюцыя».

Найважнейшай і ў той жа час самай трагічнай падзеяй амерыканскай гісторыі стала Грамадзянская вайна **1861—1865 гг.** Чатыры гады бязлітасных баёў пайшлі на тое, каб захаваць адзінства Злучаных Штатаў. Пасля кровапралітнай вайны амерыканцы, забыўшыся на разлад, накіравалі ўсе намаганні на развіццё сваёй краіны і ператварылі яе ў дзяржаву сусветнага значэння.

Якія былі прычыны і вынікі Грамадзянскай вайны ў ЗША? Чаму гэтая краіна стала на шлях знешнепалітычнай экспансіі ў канцы XIX ст.? Як у ЗША вырашалі расавую праблему?

1. Грамадзянская вайна і яе вынікі. ЗША напярэдадні Грамадзянскай вайны. У 1850-я гг. ЗША выйшлі на чацвёртае месца сярод асноўных індустрыяльна развітых краін свету. Але развіццё капіталізму ў розных частках дзяржавы ішло нераўнамерна.

Поўдзень, дзе квітнела рабства, па-ранейшаму заставаўся вельмі адсталым рэгіёнам. Тут свабодныя землі асвойваліся пры дапамозе рабскай працы. Гэта супярэчыла інтарэсам прамысловай буржуазіі і фермераў Поўначы. Яны былі асабліва зацікаўленыя ў ліквідацыі рабства. Плантатары-рабаўладальнікі ў паўднёвых штатах, наадварот, імкнуліся да пашырэння рабаўладання на Поўнач. У 1857 г. Вярхоўны суд ЗША, які кантраляваўся Поўднем, пастанавіў, што раб застаецца ўласнасцю гаспадара ў любым штаце. Так узнікла пагроза распаўсюджвання рабства па ўсёй краіне.

Растлумачце, чым рабства ў паўднёвых штатах ЗША адрознівалася ад рабства ў Старажытным свеце.

Стварэнне Рэспубліканскай партыі. Пашырэнне рабства сустрэла супраціўленне дэмакратычных сіл. У 1854 г. узнікла *Рэспубліканская партыя*. Яна абараняла інтарэсы прамысловай буржуазіі, фермераў і рабочых. Большасць рэспубліканцаў патрабавалі адмены рабства. Адзін з лідараў гэтай партыі Аўраам Лінкальн сказаў словы, якія сталі вядомымі на ўсю Амерыку: «Дом, расколаны на дзве часткі, не можа ўстаяць... краіна не можа напалову быць рабаўладальніцкай, напалову свабоднай». Да пачатку братазбойчай вайны заставалася ўсяго некалькі гадоў.

Аўраам Лінкальн робіцца прэзідэнтам ЗША. Выбары прэзідэнта адбыліся ў **1860 г.** Перамогу на выбарах атрымаў кандыдат ад рэспубліканцаў — адвакат і публіцыст **Аўраам Лінкальн** (1809—1865). Так вярхоўная дзяржаўная ўлада перайшла з рук плантатараў у рукі буржуазіі. Але атрыманую ўладу трэба было яшчэ адстаяць.

А. Лінкальн

А. Лінкальн нарадзіўся ў сям'і беднага фермера. Працоўнае жыццё юнака было поўнае нястач і нягод: даводзілася працаваць сталяром, рабочым на чыгунцы, пlyingагонам. Затым ён самастойна вывучыў права і стаў адвакатам. У 1847 г. яго абралі членам Кангрэса. Лінкальн быў супраць рабства, хоць і не выступаў за яго неадкладнае знішчэнне.

Раскол ЗША. Абранне прэзідэнтам А. Лінкальна зрабілася для Поўдня сігналам да разрыву з Саюзам Злучаных Штатаў Амерыкі. Дзеля міру і захавання адзінства новы прэзідэнт быў гатовы на любы кампраміс. Ён заявіў, што не будзе ўмешвацца ў справы тых штатаў, дзе існуе рабства, толькі б не дапусціць расколу краіны.

Аднак спробы прэзідэнта пазбегнуць расколу былі беспаспяховымі. Рабаўладальніцкія штаты адзін за другім аб'яўлялі аб сваім выхадзе з Саюза. Злучаныя

прамысловай прадукцыі краіны, мела большую працягласць чыгункі. Таму Поўнач была гатовая да працяглай вайны. Аднак салдаты і палкаводцы Поўдня былі лепш падрыхтаваныя. Асабліва вылучыўся ў час Грамадзянскай вайны галоўнакамандуючы арміяй зыхароў Поўдня генерал **Роберт Эдуард Лі** (1807—1870).

На першым этапе вайны (1861—1862) перавага была на баку Поўдня. У ліпені 1861 г. паўночнікі былі разбітыя ў бітве пры Манасасе, а ў кастрычніку — на подступах да Вашынгтона. Сталіца ЗША цудам не трапіла ў рукі канфедэратаў.

Крытычная сітуацыя прымусіла Лінкальна ў 1862—1863 гг. пайсці на рашучыя крокі. Урад увёў усеагульную ваінскую павіннасць. Цяпер усе мужчыны прызыўнога ўзросту мусілі несці ваенную службу. Ваенныя штабы паўночнікаў былі ачышчаныя ад прыхільнікаў Канфедэрацыі. Кангрэс прыняў *Гомстэд-акт*, якога так доўга дабіваліся фермеры і рабочыя. Цяпер кожны, хто хацеў, мог атрымаць за невялікую плату ўчастак зямлі (гомстэд) у 65 га. Нарэшце, была выдадзена **пракламацыя** (зварот) аб вызваленні рабоў без выкупу з 1 студзеня 1863 г. «Калі маё імя некалі трапіць у гісторыю, то за гэты акт, і ў ім — уся мая душа», — так ацэньваў А. Лінкальн славетную пракламацыю.

Гэтыя прагрэсіўныя меры адзначылі пачатак новага, рэвалюцыйнага этапу Грамадзянскай вайны. Народныя масы адыгралі вырашальную ролю ў далейшых падзеях. Колькасць армій Поўначы вырасла да 2,8 млн чалавек. Чарнаскурныя добраахвотнікі актыўна запісваліся ў армію паўночнікаў. Спробы ж канфедэратаў-рабаўладальнікаў прыцягнуць рабоў у сваю армію праваліліся. Колькасць іх армій складала 1,2 млн чалавек.

Бітва паміж канфедэратамі і паўночнікамі ў 1862 г. Мастак М. Кунстлер. XXI ст.

83—84

84

Складзіце рэпартаж з месца падзей, паказаных на ілюстрацыі. Падумайце, ад імя канфедэрата або паўночніка будзе ваш рэпартаж. Свой выбар патлумачце.

Лёс Грамадзянскай вайны вырашыўся на палях бітваў. З сярэдзіны 1863 г. паўночнікі паспяхова прасоўваліся на Поўдзень. Вясной 1865 г. яны занялі большую частку паўднёвых штатаў. Знясіленая армія канфедэратаў пад камандаваннем генерала Лі капітулявала 9 красавіка 1865 г. Грамадзянская вайна скончылася перамогай Поўначы. Рабства на Поўдні было ліквідаванае. Палітычнай і эканамічнай разрозненасці краіны быў пакладзены канец. Цяпер ужо нішто не перашкаджала ператварэнню ЗША ў буйную прамысловую дзяржаву.

Генерал Р. Э. Лі падпісвае капітуляцыю.
Мастак С. Баральдзі.
Канец XX ст.

89—91

Як вы лічыце, ці ўдалося мастаку перадаць атмасферу падзеі?

Горад Нью-Ёрк у канцы XIX ст.

Падрыхтуйце паведамленне (прэзентацыю) аб заснаванні г. Нью-Ёрка. Якое значэнне мела гэтая падзея?

Выцясненне індзейцаў у рэзервацыі.
Мастак Ч. Шрэйвогель. Пачатак XX ст.

Якімі метадамі ў адносінах да карэннага насельніцтва амерыканцы вырашалі свае праблемы ў XIX ст.? Што ў гэтай ілюстрацыі нагадвае часы заваявання Амерыкі еўрапейцамі ў першай палове XVI ст.?

Людзьмі другога гатунку лічыліся і чарнаскурныя. Цяпер па законе яны былі свабодныя, але іх матэрыяльнае становішча заставалася ранейшым. Яны, як і індзейцы, падвяргаліся ўсялякім абмежаванням, г. зн. **дыскрымінацыі** па расавай прымеце.

3. Знешняя палітыка ЗША. Доўгі час Злучаныя Штаты не ўмешваліся ва ўнутраныя справы Еўропы. Яны стараліся быць убаку ад ускладненняў, канфліктаў і войнаў паміж еўрапейскімі дзяржавамі. Ад Еўропы ЗША патрабавалі таго ж у адносінах да ўсіх краін Амерыкі — як Паўночнай, так і Паўднёвай. У 1823 г. прэзідэнт Джэймс Манро заявіў, што ЗША не стануць трымаць еўрапейскай інтэрвенцыі ні ў якую краіну Амерыкі. Пад лозунгам «Амерыка для амерыканцаў» ЗША імкнуліся прадухіліць умяшанне Еўропы ў справы лацінаамерыканскіх дзяржаў, якія вызваліліся ад улады Іспаніі і Партугаліі.

Як вы разумееце лозунг «Амерыка для амерыканцаў»?

Але калі ўзрасла фінансавая магутнасць ЗША і іх пазіцыі ўмацаваліся, то яны самі сталі на шлях знешнепалітычнай экспансіі. У канцы XIX ст. былі захопленыя *Куба*, *Пуэрта-Рыка* і *Філіпіны*, якія належалі Іспаніі. Іспана-амерыканскі канфлікт 1898 г. лічыцца першай імперыялістычнай вайной за перазел каланіяльных уладанняў. На змену лозунгу «Амерыка для амерыканцаў» прыйшоў лозунг «Амерыка для ЗША», накіраваны супраць незалежных лацінаамерыканскіх дзяржаў.

З дапамогай эканамічнага ўплыву, а калі трэба было, то і ваеннай сілы амерыканская буржуазія ўсталявала фінансавы і палітычны кантроль над большасцю лацінаамерыканскіх краін. Вялізны прыбытак ёй прынесла Першая сусветная вайна, якая разгарнулася ў Еўропе ў 1914—1918 гг.

Ключавыя словы: *Канфедэрацыя, пракламацыя, дыскрымінацыя, Аўраам Лінкальн, Роберт Эдуард Лі.*

1. Растлумачце, у чым разыходзіліся інтарэсы свабодных і рабаўладальніцкіх штатаў. Якая супярэчнасць паміж імі стала асноўнай прычынай Грамадзянскай вайны?

2. Дайце характарыстыку А. Лінкальна як палітычнаму дзеячу. Падумайце, у чым быў яго палітычны талент.
3. У чым заключаецца гістарычнае значэнне Грамадзянскай вайны ў ЗША?
4. Гісторыкі часта параўноўваюць Грамадзянскую вайну ў ЗША з буржуазна-дэмакратычнымі рэвалюцыямі. Як вы думаеце, чаму?
5. Пакажыце на карце свету краіны і землі, на якія пашыралася амерыканская экспансія ў XIX — пачатку XX ст.
6. Якія факты сведчаць аб тым, што Злучаныя Штаты ператварыліся ў дзяржаву сусветнага значэння? Сфармулюйце абагульняльную выснову.

Фрыдрых Энгельс пра Грамадзянскую вайну ў ЗША

...Такой з абодвух бакоў народнай вайны не было яшчэ з таго часу, як існуюць буйныя дзяржавы; зыход яе, бясспрэчна, вызначыць будучыню ўсёй Амерыкі на сотні гадоў наперад. Як толькі будзе ўзарванае рабства — гэты найвялікшы ланцуг, што скоўвае палітычнае і сацыяльнае развіццё Злучаных Штатаў, — у краіне настане такі ўздым, які ў самы кароткі тэрмін забяспечыць ёй зусім іншае месца ў сусветнай гісторыі, і армія і флот, якія ім стварыла вайна, хутка знойдуць тады сабе прымяненне.

Абмяняйцеся меркаваннямі, ці сапраўды зыход вайны вызначыў будучыню ўсёй Амерыкі на сотні гадоў наперад.

§ 14. Амерыканская літаратура і мастацтва

1. Растлумачце значэнне паняццяў «мастацтва», «рамантызм», «рэалізм», «класіцызм», «імпрэсіянізм», «пурытане». 2. У чым заключаецца розніца паміж еўрапейскім рамантызмам і рэалізмам XIX ст. і што іх аб'ядноўвае? 3. Назавіце вядомыя вам архітэктурныя стылі.

XIX стагоддзе — час вялікіх змен у духоўным жыцці ЗША. Прамысловы пераварот і эканамічныя поспехі прывялі да разбурэння строгіх і аскетычных пурытанскіх уяўленняў, якія асуджалі мастацтва, створанае не розумам, а пачуццём. Усё выклікала аптымістычную ўпэўненасць у вялікім прызначэнні Амерыкі. Людзі верылі ў свае неабмежаваныя магчымасці.

Хто з найбольш яркіх прадстаўнікоў амерыканскага рамантызму і рэалізму зрабіў асаблівы ўнёсак у скарбніцу сусветнай культуры?

1. Амерыканскі рамантызм і яго асаблівасці. Яркімі прадстаўнікамі амерыканскага рамантызму ў літаратуры былі паэт Г. Лангфела і празаік Дж. Ф. Купер.